

Uppsåt

RättsPM 2017:1
Rättsavdelningen
Mars 2017

Innehållsförteckning

1	Inledning	3
2	Bedömningen av uppsåt	3
2.1	Avsiktsuppsåt (tidigare direkt uppsåt)	4
2.2	Insiktsuppsåt (tidigare indirekt uppsåt)	4
2.3	Likgiltighetsuppsåt.....	4
3	Särskilt om likgiltighetsuppsåtet.....	6
3.1	Prövning i två led	6
3.2	Bevisbedömningen av likgiltigheten (andra ledet)	6
3.3	Praktiska exempel (andra ledet)	8

1 Inledning

Mot bakgrund av utvecklingen i praxis av uppsåtsläran (NJA 2002 s. 449, 2004 s. 176, s. 479, s. 519 och s. 702 samt 2005 s. 732) beslutade riksåklagaren den 17 mars 2006 om riktlinjer för uppsåtsprövningen (RåR 2006:1).

Högsta domstolen har därefter i NJA 2009 s. 149 prövat frågan om uppsåt (likgiltighetsuppsåt) till mordbrand förelegat hos två femtonåringar. Högsta domstolen har vidare klargjort att det råder samma krav på uppsåt som annars vid självförvållat rus och liknande tillstånd (NJA 2011 s. 563) samt hur bedömningen av uppsåt ska göras vid självförvållat rus och under påverkan av psykisk störning (NJA 2012 s. 45).

I NJA 2016 s. 763 har Högsta domstolen förtydligat likgiltighetsuppsåtet.¹ Det nya är att gärningspersonen ska presumeras ha varit likgiltig om han eller hon i gärningsögonblicket *trodde* – i betydelsen antog eller utgick från – att effekten skulle inträda/gärningsomständigheten förelåg. Om gärningspersonen i gärningsögonblicket *inte trodde* att effekten skulle inträda eller att gärningsomständigheten förelåg har han eller hon i allmänhet inte varit likgiltig.

Liksom tidigare fordras det i allmänhet för likgiltighetsuppsåt att risken för effekten/förekomsten av gärningsomständigheten enligt gärningspersonens föreställning varit avsevärd. Det innebär normalt att risken måste ligga ganska högt på en sannolikhetsskala i den meningen att den ska uppfattas som ”stor” eller ”betydande”. Uttrycket ”avsevärd” är dock inte entydigt, vilket försvårat bedömningen av likgiltighetsuppsåt. Vad gärningspersonen har trott om effekten/gärningsomständigheten ger ofta ett tydligare besked om huruvida han eller hon har varit likgiltig. I de fall då gärningspersonen har trott att effekten skulle förverkligas/gärningsomständigheten förelåg, och ändå handlat, har förverkligandet av effekten/förekomsten av gärningsomständigheten typiskt sett inte utgjort ett för gärningspersonen relevant skäl för att avstå från gärningen.

Med anledning av det senaste avgörandet av Högsta domstolen har riksåklagaren beslutat att RåR 2006:1 ska upphävas och ersättas med denna rättspromemoria. Avsikten är att promemorian ska utgöra stöd för åklagarna vid bedömningen av uppsåtsfrågor och vid argumentationen i rätten.

¹ Wennberg, Likgiltighetsuppsåtet igen – en ny dom som inte kommer att bli vägledande? JT 2016-17 s. 122, Borgeke, Ett förtydligande av uppsåtets nedre gräns, SvJT 2017 s. 93.

2 Bedömningen av uppsåt

Beroende på bevisläget kan prövningen och argumentationen om gärningspersonen i gärningsögonblicket haft uppsåt ske i följande ordning.

2.1 Avsiktsuppsåt (tidigare direkt uppsåt)

Gärningspersonen har i gärningsögonblicket haft för avsikt att uppnå en viss effekt och uppfattat effekten som praktiskt möjligt.

Exempel

- A sköt mot B från långt håll med avsikt att beröva B livet. A uppfattade att det var praktiskt möjligt att handlandet skulle leda till att B avled.
- Avsikten med A:s handlande var att skatt skulle undandras med betydande belopp, vilket också var praktiskt möjligt.

2.2 Insiktsuppsåt (tidigare indirekt uppsåt)

Gärningspersonen har i gärningsögonblicket handlat med insikt om att en viss effekt ska inträffa eller att en gärningsomständighet förelåg.

Gärningspersonen har i gärningsögonblicket funnit gärningsomständigheten praktiskt taget säker eller effekten praktiskt taget oundviklig.

Exempel

- A kastade, med avsikt att B skulle dö, en skarpladdad handgranat mot B som befann sig mitt i en folksamling. A insåg att flera andra personers död var en praktiskt taget oundviklig följd av handlandet.
- A blev ombedd att transportera en väska över gränsen. A insåg att det fanns narkotika i väskan.

2.3 Likgiltighetsuppsåt

Gärningspersonen var i gärningsögonblicket medveten om risken för effekten/gärningsomständigheten och var också i gärningsögonblicket likgiltig till att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg.

Exempel

- A insåg att skjutandet från långt håll mot en folksamling innebar en risk för att B eller någon annan skulle avlida. A sköt trots detta mot folksamlingen. A var likgiltig till att effekten (död) skulle inträda.
- A insåg att det fanns en risk för att väskan innehöll narkotika. A medförde trots detta väskan över gränsen. A var likgiltig till om väskan innehöll narkotika.

3 Särskilt om likgiltighetsuppsåtet

3.1 Prövning i två led

Prövningen av om likgiltighetsuppsåt föreligger sker i princip i två led.

Första ledet

Gärningspersonen insåg att det fanns en risk för att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg (medvetet risktagande).

Andra ledet

Gärningspersonens inställning (attityd) vid gärningstillfället: gärningspersonen var likgiltig till att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg.

Bevisbörda och beviskrav

Båda dessa led omfattas – på vanligt sätt – av åklagarens bevisbörda.

Beviskravet är att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att gärningspersonen insåg risken för att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg och att gärningspersonen i gärningsögonblicket varit likgiltig till att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg.

Åklagaren måste i det första ledet av prövningen kunna visa att gärningspersonen tagit en medveten risk. Det är alltså inte tillräckligt att gärningspersonen borde ha insett risken. I det andra ledet ska åklagaren föra bevisning om att gärningspersonen i gärningsögonblicket också varit likgiltig till att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg.

Likgiltigheten gäller förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten – det räcker *inte* att vara likgiltig inför risken.

3.2 Bevisbedömningen av likgiltigheten (andra ledet)

Högsta domstolens avgöranden ger följande vägledning för prövningen av om gärningspersonen varit likgiltig till att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg.

Prövningen kan ske i följande tre steg.

1. *Den faktiska sannolikheten (risken) för att effekten ska inträda eller att gärningsomständigheten föreligger.*
2. *Gärningspersonens uppfattning om sannolikheten för att effekten ska inträda eller att gärningsomständigheten föreligger.*

- Uppfattning om mycket hög sannolikhet – presumtion för uppsåt.

3. Gärningspersonens tro (i betydelsen utgick från eller antog) om effekten/förekomst av gärningsomständigheten.

- Tro att effekten ska inträda – presumtion för uppsåt.
- Tro att effekten inte ska inträda – presumtion emot uppsåt.

Bevisfakta, bevisprövning och s.k. likgiltighetsmarkörer

Betydelsefulla bevisfakta för bedömningen av om förverkligandet av effekten (eller förekomsten av gärningsomständigheten) utgjorde ett relevant skäl för gärningspersonen att avstå från gärningen är således dels den faktiska sannolikheten, dels gärningspersonens uppfattning om sannolikheten alternativt tro om effekten/gärningsomständigheten.

Vid bevisprövningen är det av betydelse vad gärningspersonen med hänsyn till omständigheterna rimligen haft anledning att räkna med. Utgångspunkten vid bevisbedömningen är omständigheterna vid gärningen, t.ex. gärningspersonens agerande. Omständigheter knutna till gärningspersonens person, såsom ålder, utveckling, tidigare erfarenheter och hälsotillstånd, har stor betydelse. Hjälpfakta i form av allmänna erfarenhetssatser och generaliseringar om mänskligt handlande ökar möjligheterna att bevisa vad en person insett eller trott.

Vid impulsstyrda våldsbrott är angreppssättet och den effekt som detta typiskt sett är ägnat att orsaka normalt en utgångspunkt, när det är oklart hur stor sannolikheten för effekten faktiskt varit eller vad gärningspersonen föreställt sig om denna. Exempelvis är knivhugg mot halsen, bröstet eller ryggen typiskt sett förenade med livsfara.

I en del fall kan vissa yttre förhållanden vid gärningen, s.k. likgiltighetsmarkörer, tala *för* likgiltighet inför effekten (eller förekomsten av viss gärningsomständighet), såsom

- hänsynslöst beteende,
- upprörd sinnesstämning, eller
- gärningspersonens intresse i gärningen.

Det ska dock understrykas att detta bara är bevisfakta som kan vara till stöd för bedömningen och som måste behandlas med försiktighet och urskillning.

Omständigheter som kan tala *mot* likgiltighet kan vara

- handlande i förlitan på att effekten inte ska inträda
- gärningspersonens intresse i gärningen, eller
- att gärningspersonen vidtagit säkerhetsåtgärder för att förhindra/minska risken för följdens förverkligande.

I likhet med vid andra bevisbedömningar växlar de faktorer som är av betydelse för bedömningen av om uppsåt föreläggat beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. De måste också alltid sättas in i sitt sammanhang.

3.3 Praktiska exempel (andra ledet)

Som angetts ovan är det en grundläggande förutsättning för likgiltighetsuppsåt att gärningspersonen i gärningsögonblicket varit medveten om risken för effekten/gärningsomständigheten (medvetet risktagande). I exemplen nedan är utgångspunkten således att åklagaren (i det första ledet) bevisat att det varit fråga om ett medvetet risktagande.

A. När den uppfattade sannolikheten är mycket hög – och således presumtion för uppsåt föreligger – räcker det normalt med att det inte föreligger någon omständighet som talar emot att gärningspersonen varit likgiltig.

Exempel

- Omständigheterna vid gärningen är sådana att det är visat att A uppfattat att risken för att B skulle avlida till följd av knivhugget var *mycket hög*. Det finns inte något som talar emot att A förhållit sig likgiltig till om B skulle avlida. Uppsåt till (försök till) mord föreligger därför.
- Omständigheterna vid gärningen är sådana att det är visat att A uppfattat att risken för att väskan innehöll narkotika var *mycket hög*. Det finns inte något som talar emot att A förhållit sig likgiltig till att väskan innehöll narkotika när han medförde denna över gränsen. Uppsåt till narkotikasmuggling föreligger därför.

B. När den uppfattade sannolikheten inte är mycket hög, men gärningspersonen ändå trots att effekten skulle inträffa/gärningsomständigheten förelåg, råder det också en presumtion för likgiltighet. För uppsåt räcker det att det inte finns någon omständighet som talar emot likgiltighet.

Exempel

- Omständigheterna vid gärningen är sådana att det är visat att A uppfattat att risken för att B skulle avlida till följd av sparkarna mot huvudet var *hög*. Detta förhållande samt vad som är känt om A som person medför att det är styrkt att A måste ha trott, dvs. utgått från eller antagit, att B skulle dö. B var helt försvarslös och A stannade inte efter händelsen kvar för att hjälpa den skadade B. Det finns inte något som talar emot att A förhållit sig likgiltig till om B skulle avlida. Uppsåt till (försök till) mord föreligger därför.

- Omständigheterna vid gärningen är sådana att det är visat att A uppfattat att risken för att väskan innehöll narkotika var *hög*. Detta förhållande samt vad som är känt om A som person medför att det är styrkt att A måste ha trott, dvs. utgått från eller antagit, att väskan innehöll narkotika. Den person som bett A att mot betalning medföra väskan genom tullen var en för A känd person som handlade med narkotika. Det finns inte något som talar emot att A i gärningsögonblicket förhållit sig likgiltig till att väskan innehöll narkotika. Uppsåt till narkotikasmuggling föreligger därför.

C. När gärningspersonen inte trott att effekten skulle inträffa/gärningsomständigheten förelåg, råder en presumtion emot uppsåt. En slutsats om likgiltighet kräver då mycket stark annan bevisning.

Exempel på likgiltighetsuppsåt i dessa situationer är mycket svåra att konstruera. Som ett typexempel² kan ges spelande av "rysk roulette" med en annan persons liv som insats. Om man utgår från att en sexpatronsrevolver laddas med en enda kula, är sannolikheten för att offret ska avlida inte särskilt hög. Beteendet kan dock anses så hänsynslöst att det indikerar att gärningspersonen är likgiltig inför följden.

Rättsavdelningen tar tacksamt emot domar där den tilltalade bedömts ha haft likgiltighetsuppsåt trots att han eller hon inte trott att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten förelåg.

² Asp m.fl., Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013, s. 299 och NJA 2004 s. 176 (särskilt s. 197). Se även Borgeke, JT 2008/09 s. 287, som dock anser att detta inte är ett trovärdigt exempel på likgiltighetsuppsåt.